

(Херсон)

СЕМАНТИКА ЕМОТИВІВ У МОРФОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ

(НА ПРИКЛАДІ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ КАЗОК)

У статті досліджується семантика емотивів як частин мови. Виявлено повнозначні й неповнозначні частини мови, що номінують, характеризують, описують емоції мовної особистості.

Ключові слова: емотив, емотивність, семантика, частина мови.

The article examines semantics of emotive vocabulary as parts of speech. The full-significant and not full-significant part of speech that nominated, characterize, describe the emotions of a language person are revealed.

Key words: emotive word, emotiveness, semantics, part of speech.

Проблема емотивності на теренах вітчизняної германістики є відносно новим предметом розгляду, що досліджується на синхронному й діяхронному зрізах [2; 3; 5; 6; 8; 15]. У наведених і інших працях германісти підтримують думку В. І. Шаховського щодо поняття «емотивний», яке тлумачиться, як «те ж саме, що й емоційний, але про мову, її одиниці і їх семантику» [14, с. 24]. Висувається також припущення про розрізнення понять «емоційність» і «емотивність» через компетентність мовної особистості, а також функції комунікації [16, с. 26–27]. При цьому емоційна компетенція мовної особистості пов'язується із життєвим досвідом і реальною комунікацією, а емотивна – з навчальною і художньою комунікацією. Емоційна комунікація «увібрала в себе більше психічних ознак та пояснюється з огляду на тотожні з тваринами біологічні механізми, які керують людиною на підсвідомому рівні в емоційно напружених ситуаціях», емотивна – з продукуванням емотивного мовлення, яке дає змогу запобігти й уникнути конфліктам, бути тактовним, вплинути позитивно або негативно на адресата. Доходять висновку про той факт, що «емоційність» базується на несвідомих, (слабко) неконтрольованих, біологічних і переважно негативних емоціях, а «емотивність» – на свідомих, контрольованих, мотивованих, негативних і позитивних емоціях [4, с. 38–41].

Зазначене вище свідчить, що поняття «емотивність» є, з одного боку, когнітивним актом, який характеризується здатністю суб'єкта до планування комунікативної діяльності, передбачення її результатів, з другого, – оцінно-вольовим актом стосовно комунікативної ситуації, яка викликає певне збудження, емоційне переживання з приводу кінцевої цілі комунікації. У цьому контексті емотиви формуються з оцінки комунікативної ситуації як регулятора емоційної поведінки мовців; взаємодії як середовища, де зароджується оцінно-емоційне ставлення мовця до навколишнього світу; форми існування оцінки (емотивна, емоційна, естетична, модусна, утилітарна) та способів її функціонування, згідно з оцінною лінійкою («добре – погано», «позитив – негатив», «гарне – негарне», «приємне – неприємне», «схвальне – несхвальне»).

Під емотивами в нашій роботі розуміємо функціонально гомогенні слова й словосполуки, що позначають, описують і виражають емоції як психічну категорію.

За лексико-граматичними розрядами емотиви поділяються на два основні типи: повнозначні / змінні та неповнозначні / незмінні. До повнозначних частин мови належать: іменники (Angst, Freude), прикметники (aufgeregt, gespannt), дієслова (sich grämen, wundern), прислівники (gemach, gern), неповнозначними частинами мови є емотивні частки (doch, ja) й емотивні вигуки (ach!, pfui!).

Емотивні прислівники мають особливі ознаки: повнозначна й незмінна частина мови [10, с. 5]. Ці факти зближують і водночас розмежовують емотивні прислівники з іменниками / предметністю, прислівниками / ознакою, дієсловом / дією, модальністю й емоційністю.

За своїм походженням і семантикою прислівники тісно пов'язані з іменниками, прикметниками, частками, прийменниками й дієслівними префіксами [7, с. 67, 69]. Попередньо зауважимо, що емотивні прислівники виражають в емпіричному матеріалі тільки ознаку дії Als sie aber zusammen saßen beim Fest, wurde es auf einmal still (тут і далі приклади наведено, за [17]. – Н. Р.). Випадків, коли емотивні прислівники виражають ознаку якості чи іншої ознаки, нами не зафіксовано. Саме в цьому, на наш погляд, і виявляються специфічні властивості семантики емотивних прислівників.

Розглянемо більш детально заявлену в титулі студії проблему.

Фольклорна казка є чи не найпершою формою мистецького вираження духовності народу, найбільш оптимальним репрезентантом психологічного портрету мовної спільноти, а також найбільш давнім літературним жанром [9, с. 203].

Спостереження над змістово-фактологічним матеріалом дає змогу виокремити емотивні іменники, що вживаються на позначення об'єкта (носія емоційного стану) 1) позитив: 1.1 щастя Aber eines Tages war es mit ihrem Glück vorbei [S. 29], 1.2 подив "Was ist das für ein Wundertier?" fragten sie den Fremden [S. 85], 2) негатив: 2.1 жах Vor über 700 Jahren passierte hier etwas Schreckliches [S. 38], 2.2 надуманий страх Der Maushund war ein gefährliches Monster, ein Drache, ein Menschenfresser [S. 86], 2.3 лихо Sie fraßen den Menschen das Essen vom Teller weg, tanzten ihnen auf der Nase herum und waren mit einem Wort eine richtige Plage [S. 85]; суб'єкта (носія емоційного стану) 1) позитив: "Ich bin doch ein Glückspilz, ein richtiges Sonntagskind!" sagte sich Hans [S. 58], Hans im Glück [S. 52], 2) негатив: Am Walderand wartete das Monster schon [S. 71]; назви емоцій: страх Er fand endlich einen Weg aus dem Walde und versteckte sich in der Nähe eines Brunnens aus Angst vor wilden Tieren in einem Baum [S. 45]; форми емоційного стану: а) страху Als die Stieftochter nach Hause kam, bekamen alle einen Schreck, so hässlich war sie geworden [S. 33], б) горя "Ich schenke ihr die Tränen, die sie um euch geweint hat, das sind lauter Perlen, schöner als alle, die im Meer gefunden werden, und mehr wert als euer ganzes Königreich!" [S. 48]; пестливо-лагідне ставлення Und dein armes Kindelein, Das weinet Tag und Nacht [S. 35]; етикету "Aber Mütterchen", sagte der junge Mann, "wie willst du das alles tragen?" [S. 42]; еталону краси Die jüngste Tochter war so schön, dass alle Welt sie für ein Wunder hielt [S. 44]; фізичний стан Der Drache schrie vor Schmerz auf [S. 71]; емотивні прикметники, що позначають міміку Nach einer Weile trafen die beiden eine Katze, die ein trauriges Gesicht machte [S. 5]; зовнішність "Hilfe!" riefen die Räuber, "was für ein schreckliches Monster!" [S. 8]; психічний стан 1) негатив: 1.1 невдоволення "Ach", sagte der Fischer, "sie ist mit unserem Nachtopf nicht zufrieden und sie will ein Häuschen haben, mit..." [S. 11], 1.2 нещастя Die Tochter aber war nicht glücklich [S. 78], 2) позитив: спокій Mit leichtem Herzen ging er nun weiter, bis er endlich zu Hause bei der Mutter war [S. 58]; форму емоційного стану: злість Bestimmt ist er böse, wenn ich ihn noch einmal um etwas bitte [S. 12]; надприродний дар "Meine Augen brennen wie Feuer, und mein Gesicht hat einen schrecklichen Zauber" [S. 26]; риси характеру: а) злість Manchmal sind diese Zwerge – wie man sie nennt – böse, meistens aber gut und hilfsbereit [S. 28], б) знезара "Der Hase ist zwar

ein stolzer Herr, und rennen kann er auch, aber dumm ist er doch" [S. 51]; інтенсивність прояву рис характеру [...] und diese Frau war sehr neugierig [S. 29]; інтенсивність емоційного стану Hans bekam schreckliche Angst [S. 56]; граничність вияву емоційного стану а) позитив: Ich bin wirklich der glücklichste Mensch unter der Sonne! [S. 58], б) негатив: Das Schwein bekam einen furchtbaren Schreck [S. 76]; поведінку Jeder Mensch weiß, dass die Zwerge ein scheues Volk sind [S. 29]; естетичну оцінку Heraus kamen eklige Kröten und giftige Schlangen [S. 33]; зміст об'єкта (носія емоційного стану) 1) позитив: sang sie aber immer ein fröhliches Lied [S. 33], 2) негатив: 2.1 печаль [...] so müssen die Instrumente still sein, wenn sie die Hochzeitsgesellschaft durch diese traurige Straße geht [S. 40], 2.2 страх Der Wald war ein Lindenwald, und das schreckliche Tier, das darin wohnte, nannte man früher auch "Lindwurm" [S. 69–70]; характеристику суб'єкта (носія емоційного стану) а) негатив: Als die böse Stiefmutter vom Glück des jungen Königspaar hörte, wurde sie blass und grün vor Ärger und Neid [S. 34]; настрої а) позитив Es war Herbst, die Vögel sangen, die Sonne schien, die Luft war kühl, und der hübsche junge Mann war fröhlich [S. 42], б) негатив Jeden Tag bin ich traurig, jeden Tag muss ich weinen [S. 44]; етикет "Liebes Kind", sagte der Vater, "mein Königreich habe ich deinen Schwestern geschenkt, was soll ich dir geben?" [S. 48]; ставлення до господарської діяльності "Sie sind bei der Arbeit so lustig!" [там само]; емотивні дієслова, що позначають емоційний стан 1) негатив: 1.1 гнів Nach diesem Schreck wurde die Stiefmutter richtig böse [S. 33], 1.2 страх Bis heute haben alle Hasen Angst, mit einem Igel um die Wette zu laufen [S. 52], 1.3 зневага Niemand soll sich über einen anderen lustig machen, auch wenn er ein stolzer Hase ist und der andere bloß ein krummbeiniger Igel [там само], 1.4 невдоволення "Das Reiten macht keinen Spaß", erzählte er dem Bauern [S. 54], 1.5 тривога Die Kuh wurde auch immer ungeduldiger [там само], 1.6 сум Aschenputtel war traurig, weil sie selbst gern zum Tanzfest aufs Schloss gehen wollte [S. 61]; 2) позитив: 2.1 радість Der König war froh, dass er seine schöne Frau wieder hatte [S. 37–38], 2.2 подив Und Pardonja kratzte sich am Kopf und wunderte sich, dass die alte Katze so viele Mäuse fangen konnte [S. 77]; 3) нейтральне: Er bellt, wenn er ruhig sein soll, und wenn er bellen soll, ist er ruhig [S. 73]; зміну емоційного стану Als die böse Stiefmutter vom Glück des jungen Königspaar hörte, wurde sie blass und grün vor Ärger und Neid [S. 34]; інтенсивність переживання а) горя Die richtige Königen hörte oft, wie ihr Kind weinte. Ihr brannte das Herz [S. 35], б) гніву Als Blaubart den blutigen Schlüssel sah, wurde sein Gesicht ganz dunkel, und seine Augen wurden böse [S. 73], в) радості "Ich habe doch großes Glück", dachte er bei sich [S. 55]; нервово-м'язові прояви, зумовлені вольовими процесами Das Kind aber wollte nicht aufhören zu weinen und zu schreien [S. 35]; кінесіку 1) негатив: Die richtige Königen hörte oft, wie ihr Kind weinte [там само], 2) позитив: 2.1 сміх Der Fremde wurde böse, schlug auf den Tisch und verlangte sein Recht, die Bürger lachten aber nur [S. 39], 2.2 посмішку Maria lächelte! [S. 88]; манери говоріння Das Mädchen knurrte zur Antwort wie ein wildes Tier, packte seine Sachen und verschwand [S. 37]; дію, спрямовану проти об'єкта (носія емоційного стану), маркованого за гендерними й сукупними ознаками а) жіноча стать Sie fraßen das Korn und das Brot, machten den Frauen Angst, bissen die Kinder und brachten Krankheit und Tod mit sich [S. 38], б) чоловіча стать Die Menschen liebten sie, hatten aber auch Angst vor ihr [S. 41]; дію, спрямовану на об'єкт (носія емоційного стану) а) горе Später hat ihm seine Härte leid getan, und er hat seine Diener hinausgeschickt, um nach der Tochter zu suchen [S. 45], б) страх "Hör mal, mit deinem Schwein ist nicht alles in Ordnung, fürchte ich" [S. 55]; інтенсивність дії, спрямованої на суб'єкта 1) негатив: 1.1 гнів Als der König das hörte, ärgerte er sich sehr und sagte: "Wenn deine Liebe wie Salz ist, so soll auch dein Lohn wie Salz sein!" [S. 45], 2) позитив: 2.1 гордість Denn so ein Igel ist sehr stolz auf seine Beine, auch wenn sie kurz und krumm sind [S. 49], 2.2 радість Ich lache mich tot! [S. 50], 2.3 відчуття відносного полегшення Hans nahm die Gans, gab dem jungen Mann das Schwein und fühlte sich besser [S. 56]; прирощення чогось нематеріального "Geld und Land brauchst du ja nicht, hier hast du etwas, das dir Glück bringen wird" [S. 43]; паралелізм дії, спрямованої на об'єкт (носія емоційного стану) а) горе Ach, wie habe ich geweint! Wie hat sie Perlen

geweint! [S. 43], б) страх Ich fürchte, ich fürchte, es ist genau das Schwein, das du da bei dir hast [S. 56]; непохитність рішення Aber der Vater blieb hart [S. 45]; почуття гніву “Immer wenn es Ärger gibt, kommt auch gleich die Lösung” [S. 55]; емотивні прислівники, що вживаються на позначення якості: 1.1 фізичного життя “Nun können wir glücklich und zufrieden leben!” [S. 11], 1.2 тривалості проживання “Nun können wir bis an unser Lebensende glücklich und zufrieden in unserem Schloss wohnen!” [там само], 1.3 душевного стану 1.3.1 печаль Das Herz war ihm schwer [S. 14], горе Weinend lief Blaubarts Frau zu ihrer Schwester, die ein Zimmer ganz oben im Schloss hatte [S. 80], 1.3.2 радість Froh saß Hans auf seinem Pferd und ließ sich durch die Welt tragen [S. 53], 1.4 параметрів емоційного стану “Den Bären hat dieser mann getötet, mit links bringt er elf Männer um, mit rechts zwölf!” riefen sie und liefen voller Angst davon [S. 18], 1.5 сенсорної дії: 1.5.1 гнів Der Bauer sieht den Esel aber böse an [S. 22], 1.5.2 цікавість Hans erzählte ihm alles, und der Fleischer sah ihn scharf an [S. 55], 1.6 екзистенційності Zum Glück gab es die Heinzelmännchen [S. 28], 1.7 інтенсивності переживання Der Schneidersfrau tat das sehr leid, aber es war zu spät [S. 19], самотійного пересування Hans war sofort einverstanden und zog froh mit seinem Schwein davon [S. 55]; підсилення а) фізичного стану Das arme Mädchen bekam schrecklich kalte Füße, und natürlich gab es im Winter keine Erdbeeren im Wald [S. 30], б) психічного стану “Sehr gern”, sagte Hans, “aber ich sage dir, dieser Klumpen zu tragen” [S. 53]; темпоральність Nach diesem Schreck wurde die Stiefmutter richtig böse [S. 33]; естетичну оцінку Leider ist sie selbst dabei ganz hässlich geworden [S. 34]; утилітарну оцінку Der Fremde trug einen Anzug aus bunten Flicken und sah etwas merkwürdig aus [S. 38]; емотивну оцінку Heute gibt es so etwas leider nicht mehr, sonst könnten die armen Leute, die viel weinen müssen, bald reich werden [S. 35]; стрес Sie weinte vor Freude, als sie ihre kleine Tochter sah, küsste sie gab ihr zu trinken [там само]; емотивні частки привносять у речення різне суб’єктивно-оцінне забарвлення, як наприклад: упевненість Der Hase lachte und antwortete: “Na, das denke ich doch!” [S. 50], розгубленість Ganz wohl war dem Igel bei der Sache nicht [там само], подив “Der ist doch nicht so langsam, wie ich dachte” [S. 51]; Da kann man sich ja den Hals brechen! [S. 54], заперечення “Das ist doch ein altes Tier, das kann man höchstens noch schlachten und essen”, обурення “Na, sowas!” sagte Hans [S. 55], ствердження “Soso, gegen ein Schwein” [S. 57] тощо; емоційні вигуки виражають горе “Was ist mit dir los?” fragte der Esel. “Ach”, antwortete der Hund, “weil ich alt und schwach bin und nicht mehr jagen kann, wollte mich mein Herr töten.” [S. 5]; огиду Da sagte die erste Frau: “Mädchen, kannst du mir nicht einmal den Rücken kratzen?” “Pu!” sagte das Mädchen [S. 32]; ірреальне задоволення Ach, so eine Kuh möchte ich gern haben! [S. 54]; подив “O ja”, sagte er, “das ist ein schönes Tier” [S. 55]; страх “Ach Gott”, rief er, “was soll ich bloß tun?” [S. 56]; оцінку розумових здібностей “Gewünscht? Nichts. Wieso?” “Ach”, sagte die Frau, “du bist vielleicht dumm!” [S. 10]; досаду “Sag mal, Freund, was ist mit dir los?” fragte der Esel. “Ach”, klagte der Hahn, “morgen kommen Gäste, hat meine Herrin gesagt, und ich komme in die Suppe.” [S. 6]; збентеження “Was willst du denn?” “Ach”, sagte der Fischer, “sie ist mit unserem Nachtopf nicht zufrieden und sie will ein Häuschen haben, mit...” [S. 10–11].

Як видно з наведених прикладів, семантика емотивів відображає феноменологічні прояви, нервово-м’язові й нейрофізіологічні на тлі об’єктивної і суб’єктивної оцінок. При цьому об’єктивна оцінка співвідноситься тільки з емоційною оцінною лінійкою «негатив – нейтральне – позитивне», суб’єктивна – передбачає ще й естетичну «гарне – негарне», модусну «приємне – неприємне», утилітарну «схвально – несхвально». Семантичні типи корелюють із лексико-граматичними розрядами класів та почасти збігаються у емотивних іменників і емотивних прикметників, емотивних прикметників і емотивних дієслів, емотивних прислівників, емотивних часток і емоційних вигуків. Отже, семантика досліджуваних мовних одиниць характеризується лексико-граматичною полісемією, зорієнтована на членування емоцій у руслі біологічного, соціально-

психологічного, культурного, психоенергетичного, вольового, чуттєвого, надприродного й комунікативного аспектів.

Семантика емотивних іменників формується і реалізується у межах загальної формули «об'єкт – суб'єкт – оцінка – емоція – культура», семантика емотивних прикметників репрезентована загальною формулою «суб'єкт – оцінка – емоція – психоенергетика – структура – культура – (над)природне», семантика емотивних дієслів апелює до загальної формули «емоція – зміна емоційного стану – психоенергетика – вольові процеси – гендер – кількість – почуття – мовлення», семантика емотивних прислівників зумовлена загальною формулою «якість фізичних процесів – психічний / фізичний стани – оцінка», семантика емотивних часток пов'язана із загальною формулою «суб'єктивна оцінка – емоція», семантика емотивних вигуків відповідає загальній формулі «емоції – оцінка – (ip)реальність».

Домінує семантика емотивних дієслів, у якій об'єктивуються вербально психічні, психологічні, енергетичні, вольові й соціально-психологічні процеси й стани. Оскільки предикатна семантика звернена до мислення людини [1, с. 172–185], то вживання емотивних дієслів визначається гносеологією світу. У такий спосіб до фокусу уваги дослідників потрапляє два види знань про емоційне – енциклопедичні й лінгвістичні [12, с. 85–101]. Енциклопедичні знання складаються із різнорівневих знань – особистісних, парадигмальних, об'єктивних, трансуб'єктивних, емпіричних, теоретичних, усіляких спеціальних наукових знань. Ці знання еквівалентні світобаченню індивіда. Стосовно знань лінгвістичного порядку, вони закодовані насамперед у мовній системі – словнику й граматиці (з фонетикою і фонологією) та розгортаються через мовленнєві акти [11, с. 65]. Оперування енциклопедичними й лінгвістичними знаннями детерміновано безліччю варіантів раціоналізації фізичної реальності, вибір яких визначається мотивами, інтересами та психофізичним станом мовця [13, с. 38–50].

Проведене дослідження не вичерпує порушеної проблематики й окреслює такі перспективи подальших наукових розвідок: еволюція семантики емотивів, зіставна семантика емотивних іменників і емотивних прикметників у споріднених мовах і неспоріднених, національно-культурне функціонування семантики емотивів у публіцистиці тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. К проблеме функциональных типов лексического значения / Н. Д. Арутюнова // Аспекты семантических исследований. – М. : Наука, 1980. – С. 156–249.
2. Воробйова О. П. Смак «шоколаду»: інтермедіальність й емоційний резонанс / О. П. Воробйова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – Т. 15. – № 1. – С. 5–11.
3. Гамзюк М. В. Лексико-семантичні шляхи первинного фразотворчого процесу / М. В. Гамзюк // Німецька фразеологія в Україні (до 80-річчя з дня народження Володимира Івановича Гаврися). – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – С. 29–42.
4. Гнезділова Я. В. Емоційність vs емотивність / Я. В. Гнезділова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – Т. 15 № 1. – С. 37–43.

5. Дудка В. І. Становлення і розвиток фразеосемантичного поля «радість і горе» в німецькій мові (досвід діахронічного дослідження) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Дудка Віра Іванівна. – К., 1994. – 180 с.
6. Кушнерик В. І. Фоносемантизм у германських і слов'янських мовах: діахронія та синхронія : дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.17 / Кушнерик Володимир Іванович. – Чернівці, 2009. – 453 с.
7. Левицкий В. В. Основы сравнительной морфологии германских языков / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 127 с.
8. Манзій А. М. Емоційна лексика у сучасній німецькій мові: структура, семантика : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Манзій Андрій Михайлович. – Чернівці, 2008. – 230 с.
9. Мельник О. Мовна картина світу німецької народної казки та її антропоцентричний характер / О. Мельник // Семантика мови і тексту. – Івано-Франківськ : Видавець Третяк І. Я., 2009. – С. 202–205.
10. Михайлова О. Е. Довідник з граматики німецької мови з вправами / О. Е. Михайлова, Є. Й. Шендельс. – К. : Радянська школа, 1977. – 360 с.
11. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А. М. Приходько. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 292 с.
12. Фрумкина Р. М. Представление знаний как проблема / Фрумкина Р. М., Звонкин А. К., Ларичев О. И., Касевич В. Б. // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 85–101.
13. Хинтиikka Я. Информация, причинность и логика восприятия / Я. Хинтиikka // Вопросы философии. – 1975. – № 6. – С. 38–50.
14. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 208 с.
15. Школяренко В. І. Становлення фразеологічної картини світу німецької мови (на матеріалі писемних пам'яток VIII–XVII століть) / В. І. Школяренко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 316 с.
16. Arnd H. Intracultural Tact versus Intercultural Tact / H. Arnd, R. Janney // Politeness in Language Studies in its History, Theory and Practice. – N. Y. : Mouton de Gruyter, 1992. – P. 21–41.
17. Märchenland / [hrsg. von Alan Posener]. – Copenhagen : Teen Readers, 1998. – 104 S.